

NAAR EEN STRUCTURELERE BELEIDSWERKING
WELBEVINDEN IN DE PRIMAIRE SECTOREN

Bron coverafbeelding: Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing (VLAM).

Advies van de Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij, Wetstraat 34-36, 1040 Brussel

W www.salv.be – T +32 2 209 01 11 – E info@salv.be

Advies	op eigen initiatief	
Wettelijke basis	Oprichtingsdecreet SALV 6 juli 2007	
Goedkeuring raad	28 juni 2024	
Kopie aan	David Clarinval – vice-eersteminister en federaal minister van Middenstand, Zelfstandigen, KMO's en Landbouw, Institutionele Hervormingen en Democratische Vernieuwing, Patricia De Clercq – secretaris-generaal Departement Landbouw en Visserij, Joris Relaes – administrateur-generaal Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO), Filip Fontaine – algemeen directeur Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing (VLAM), Toon Denys – secretaris-generaal Departement Omgeving	
Adviesnummer	2024-07	
Dossierhouder	Pieter De Graef	pdgraef@serv.be
Contactpersoon	Koen Carels	kcarels@serv.be

De heer Jo Brouns

Vlaams minister van Economie, Innovatie, Werk, Sociale Economie en Landbouw

Ellipsgebouw

Koning Albert-II laan 35

1030 Schaarbeek

Mevrouw Hilde Crevits

Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

Consciencegebouw

Koning Albert II laan 15

B-1210 Sint-Joost-ten-Node

Naar een structurelere beleidswerking rond welbevinden in de primaire sectoren

Mijnheer de minister

Mevrouw de minister

Welbevinden in de landbouwsector blijft een aandachtspunt. Zo toont een recente enquête binnen de sector, alsook een bredere werkbaarheidsmeting duidelijk aan. De SALV heeft in zijn recente advieswerk meermaals gewezen op het belang van visie- en beleidsvorming met aandacht voor het welbevinden van de personen achter de primaire productiesectoren. De raad brengt in dit advies diverse initiatieven in kaart die momenteel lopen rond monitoring en remediëring in verband met welbevinden in de landbouwsector. Daarvoor won de SALV expertise in via een toelichting van de Stichting voor Innovatie & Arbeid ([raadszitting 29 maart](#)) en van het Agentschap Landbouw en Zeevisserij ([raadszitting 26 april](#)). Voorliggend advies reikt enkele aanbevelingen aan om de beleidswerking rond welbevinden in de primaire productiesectoren in de toekomst verder te zetten en uit te bouwen. Natuurpunt/BBL onthouden zich bij dit advies. De SALV keurde dit advies goed tijdens zijn raadszitting van 28 juni 2024.

Hoogachtend

Hendrik Vandamme
voorzitter

Koen Carels
secretaris

Inhoud

Krachtlijnen	5
Situering	6
1. Welbevinden in de landbouwsector in kaart gebracht	6
1.1 Werkbaar werk in de landbouwsector?	6
1.2 Aanmeldingen bij Boeren op een Kruispunt	7
1.3 De zesmaandelijks Vlaamse landbouwconjunctuurindex	8
1.4 ILVO-onderzoek naar welbevinden: naar een geïntegreerde aanpak	9
1.5 Enquête naar welbevinden	11
2. Acties tot ondersteuning van het welbevinden in de landbouwsector	14
2.1 Actieplan welbevinden	14
2.2 Federale initiatieven rond mentaal welzijn op het werk bij zelfstandigen	16
Advies	18
Principes voor een constructief en gedragen beleid	18
Weerbaarheidstoets en welzijnstoets bij (nieuw) beleid	18
Beleidsactie die inherente kwetsbaarheden wegneemt	19
Opbouw van autonomie, veerkracht en weerbaarheid ondersteunen	20
Innovatie, begeleiding, onderwijs en vorming	21
Onderlinge afstemming van initiatieven en acties	22
Welbevinden in de visserijsector?	23
Welbevinden bij werknemers in de primaire sectoren	23
Garantie op continuïteit?	24
Bibliografie	25
Lijst met figuren en tabellen	27
Bijlagen	28

Krachtlijnen

- **Formuleer een duidelijke toekomstvisie voor de Vlaamse land- en tuinbouwsector vanuit de breed gedragen Visienota van de SALV als strategisch richtsnoer. Ga bij beleidsontwikkeling uit van de 10 SALV-principes voor een constructief en gedragen beleid.**
- **Onderwerp (nieuwe) beleidskaders aan een weerbaarheidstoets op sectorniveau en een welzijnstoets op niveau van het persoonlijk welbevinden.**
- **Werk via een actiever en breder socio-economisch beleid rond landbouw inherente kwetsbaarheden van de land- en tuinbouwsector weg.**
- **Waarborg voldoende mate van autonomie van de landbouwer ten aanzien van toegang tot hulpbronnen voor het productieproces en in de keten.**
- **Ondersteun en faciliteer de opbouw van veerkracht en weerbaarheid bij land- en tuinbouwers op het vlak van persoonlijk welbevinden.**
- **Blijf inzetten op innovatie, onderwijs en vorming om de ontwikkeling van weerbaarheid en veerkracht op persoonlijk niveau en op bedrijfsniveau te ondersteunen. Heb daarin bijzondere aandacht voor jonge boeren.**
- **Verlaag drempels voor land- en tuinbouwers om hulp te zoeken en de stap tot begeleiding te zetten.**
- **Sensibiliseer land- en tuinbouwers samen met de sectororganisaties rond de mogelijkheden die loopbaanbegeleiding biedt.**
- **Stel de ondersteuning voor loopbaanbegeleiding ook open voor jonge boeren.**
- **Stem de verschillende initiatieven en acties rond monitoring en de eigenlijke ondersteuning van persoonlijk welbevinden in de land- en tuinbouwsector beter op elkaar af.**
- **Creëer een helder dashboardoverzicht van de verschillende initiatieven en acties rond monitoring en de eigenlijke ondersteuning van persoonlijk welbevinden in de land- en tuinbouwsector.**
- **Breng ook het persoonlijk welbevinden van reders in de zeevisserij in kaart.**
- **Verbeter de monitoring van het persoonlijk welbevinden bij werknemers in de primaire sectoren.**
- **Bouw financiële waarborgen in die de continuïteit van de beleidswerking rond welbevinden garanderen.**

Situering

1. Welbevinden in de landbouwsector in kaart gebracht

Het belang van welbevinden in de landbouwsector als aandachtspunt blijkt uit diverse initiatieven die ofwel vanuit het perspectief van monitoring, ofwel vanuit het perspectief van remediëring zijn opgezet. Hier volgt een beknopt overzicht:

1.1 Werkbaar werk in de landbouwsector?

De Stichting voor Innovatie en Arbeid (StIA) binnen de SERV voert een vierjaarlijkse monitoring uit rond werkbaar werk bij werknemers en zelfstandige ondernemers.¹ De werkbaarheidsmeting betreft een schriftelijke bevraging. In 2023 waren er 108 respondenten voor zelfstandige ondernemers uit de landbouwsector.² Om van werkbaar werk te spreken, dient volgens de StIA voldaan te zijn aan 4 voorwaarden: van werk mag je niet overspannen of ziek worden (1. Werkstress), werk moet aantrekkelijk en boeiend zijn (2. Motivatie) en kansen bieden om bij te blijven (3. Leermogelijkheden), met ruimte voor gezin en sociaal leven (4. Werk-privébalans). Tijdens de raadszitting van de SALV van 29 maart 2024 gaf de StIA toelichting bij de resultaten van de werkbaarheidsmeting voor de landbouwsector:

- Ongeveer de helft geeft aan werkbaar werk te hebben: zelfstandigen 52.5% ; landbouw 46.9%. Er is geen sprake van significante verschillen.
- Voor landbouw is het resultaat ten opzichte van 10 jaar geleden wel sterk gedaald: van 56% in 2013 naar 46,9% in 2023. Dit resultaat is niet statistisch significant, maar leunt er wel bij aan. Het is een aanzienlijk verschil.
- Het werk-privéconflict ligt bijzonder hoog. Hier betreft het weldegelijk een statistisch significant verschil. Dit was ook zo in vorige metingen en is nu ook zo. Daar waar de

¹ Werkbaar Werk, *Feiten en cijfers over werkbaar werk*, <https://www.werkbaarwerk.be/werkbaarwerk/feiten-en-cijfers-over-werkbaar-werk>, website geraadpleegd op 16 april 2024.

² Hierbij is het overigens niet duidelijk tot welke deelsectoren van de primaire productie deze respondenten behoren (landbouw, tuinbouw, bosbouw of visserij). De responsgraad was hiermee niet beter of slechter dan voor andere sectoren. De meting betreft personen die actief zijn in de sector. Personen die uitgevallen zijn wegens ziekte worden niet meegenomen. Zie: Stichting Innovatie en Arbeid, *Hoe werkbaar is je job? Resultaten werkbaarheidsmeting ZO 2023*, <https://www.serv.be/stichting/publicatie/hoe-werkbaar-je-job-resultaten-werkbaarheidsmeting-zo-2023>, website geraadpleegd op 16 april 2024.

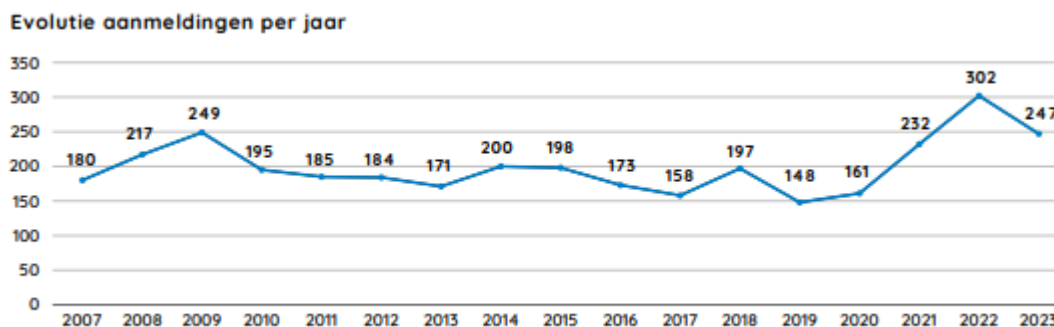
gemiddelde resultaten over alle sectoren heen vrij constant bleven, is er een toename op te merken in de landbouwsector: van 34,3% in 2013 naar 48,1% in 2023.

- Werkstress: landbouw zit met 38,3% van de respondenten ongeveer op het gemiddelde over de sectoren heen (37,8%). De toename die we zien op Vlaams niveau over de sectoren heen zien we ook in de landbouw. Idem voor wat betreft burn-outklachten (13,9% op Vlaams niveau versus 12,1% in de landbouwsector).
- Op vlak van de indicatoren boeien werk en leerrijk werk schommelen de resultaten rond het Vlaamse gemiddelde over de sectoren heen.
- 34% van de respondenten uit de landbouwsector geeft aan een significant kennisdeficit te ondervinden op vlak van management. Tegelijk scholen de respondenten zich meer bij dan vroeger (60%, wat overeenstemt met het Vlaams gemiddelde).
- Tegelijk zijn er nog wat opmerkelijke verschillen tussen de landbouwsector en het Vlaams gemiddelde:
 - Er is een lagere tevredenheid ten aanzien van het inkomen en de financieel-economische toestand van het bedrijf in de agrarische sector.
 - De globale trend van vervrouwelijking van de bedrijfsleiding manifesteert zich niet zo sterk in de landbouwsector.
 - In de landbouwsector zijn er minder derden betrokken bij (het beheer van) de zelfstandige activiteit.

1.2 Aanmeldingen bij Boeren op een Kruispunt

Vzw Boeren op een Kruispunt is een onafhankelijke hulporganisatie voor alle Vlaamse boeren en tuinders. Deze organisatie stelt tot doel om land- en tuinbouwers te begeleiden bij financiële, economische, psychologische, technische of sociale vragen.

Figuur 1. Aanmeldingen bij Boeren op een Kruispunt

Bron: Boeren op een Kruispunt, *Jaarverslag 2023*.

In de voorbije drie jaren is het aantal aanmeldingen door landbouwers bij Boeren op een Kruispunt zeer sterk toegenomen. Ondanks een lichte daling behoort het aantal aanmeldingen in 2023 tot de top vier sinds de oprichting van de organisatie in 2007. Op 18 april 2024 had Boeren op een Kruispunt reeds 79 nieuwe aanmeldingen binnen. Als die lijn zich doorzet, zijn 270 aanmeldingen voor dit jaar niet ondenkbaar.

Uit navraag blijkt overigens dat de complexiteit van de aanmeldingen bij Boeren op een Kruispunt duidelijk gestegen is. Deze complexiteit kan onder meer aangetoond worden vanuit het toenemend aantal huisbezoeken (1.041 in 2023 ten opzichte van 864 in 2022) net als het toenemend aantal bezoeken door de vrijwilligers van de organisatie (148 in 2023 ten opzichte van 130 in 2022). Complexere aanmeldingen met vele problematieken betekenen immers meestal langere begeleidingen, meer bezoeken, meer verschillende medewerkers die worden ingezet (adviseurs, vrijwilligers, psychosociale experts, netwerk). Het aantal sessies bij de psychosociale experts van de organisatie zijn nagenoeg gelijk gebleven, namelijk 424 in 2023 tegenover 422 het jaar voordien.³

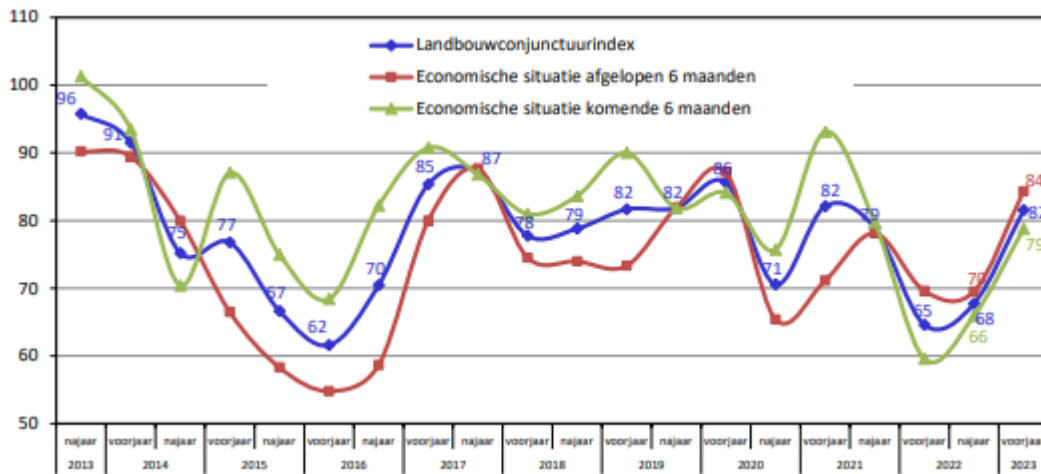
Naast dit luikje monitoring als resultaat van hun werking zit de kerntaak van Boeren op een Kruispunt uiteraard vervat in hun acties op vlak van preventie, begeleiding en remediëring. In dat opzicht hoort een beschrijving van Boeren op een Kruispunt eveneens thuis onder deel 2. van deze situering 'Acties tot ondersteuning van welbevinden in de land- en tuinbouwsector'. We benadrukken hierbij de rol die Boeren op een Kruispunt opneemt in het kader van het actieplan welbevinden dat onder deel 2. nader wordt toegelicht.

1.3 De zesmaandelijks Vlaamse landbouwconjunctuurindex

Het Agentschap Landbouw & Zeevisserij peilt halfjaarlijks onder de landbouwers die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN) naar hun gevoel/tevredenheid over de voorbije 6 maanden en over de toekomstige 6 maanden. Het gemiddelde van terug- en vooruitblik vormt de conjunctuurindex die wordt weergegeven in een cijfer dat fluctueert tussen 0 en 200. '0' staat voor uiterst negatief, terwijl '200' staat voor uiterst positief. Een waarde '100' geeft aan dat er evenveel negatieve als positieve antwoorden zijn. Het gevoel van de landbouwers wordt in het rapport van de Vlaamse landbouwconjunctuurindex gekaderd op basis van de marktsituatie. Hoewel de landbouwconjunctuurindex zich ten opzichte van 2022 in het voorjaar van 2023 herstelde van 68 tot 82, valt het vooral op dat deze index zich in de voorbije 10 jaar structureel aan de negatieve zijde van het '0-200'-spectrum bevond.

³ Navraag bij Boeren op een Kruispunt in vergelijking met Boeren op een Kruispunt, *Jaarverslag 2023*.

Figuur 2. Evolutie van de Vlaamse landbouwconjunctuurindex, 2013-2023

Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij.

Het rapport van de landbouwconjunctuurindex geeft ook aan dat klachten rond de beperkingen van overheidswege op het één na hoogste punt staan sinds het begin van deze enquête in 2007. Vooral melkveehouders (51% van de ondervraagden), akkerbouwers (48% van de ondervraagden) en vleesveehouders (42% van de ondervraagden) namen daarover klachten op in de bevraging. Het rapport legt hierbij het verband met het stikstofdossier en de onzekerheid die ermee gepaard gaat in de toekomstige ontwikkeling van individuele bedrijven. Ook haalt het rapport de laattijdige beoordeling en goedkeuring van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) 2023-2027 aan als verklaringsfactor.⁴

1.4 ILVO-onderzoek naar welbevinden: naar een geïntegreerde aanpak

De resultaten van de Werkbaarheidsmonitor (cf. supra) geven een eerste indicatie van stress en welbevinden bij de Vlaamse landbouwers. ILVO-onderzoekers concludeerden dat er nog veel aspecten van de problematiek onderbelicht bleven, zoals de specifieke stressfactoren en persoonlijke eigenschappen die aan de basis liggen van de hoge stressgevoeligheid, de manieren waarop landbouwers omgaan met stress en de impact van de stress op hun welbevinden. Daarnaast geven algemene cijfers weinig inzicht in de specifieke context van stressfactoren met een impact op landbouwbedrijven, die sterk verschilt van andere bedrijven en sectoren:

- Op een landbouwbedrijf bestaat er een sterke verwevenheid tussen het persoonlijke en professionele leven;
- Landbouwbedrijven zijn ingebed in complexe agro-familie-systemen, waardoor ze worden beïnvloed door processen en factoren met verschillende snelheden, op verschillende

⁴ Delveaux T. & Lenders S., *De Vlaamse landbouwconjunctuurindex voorjaar 2023*, Departement Landbouw en Visserij, Brussel, 2023, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/55079>, p. 5-6.

schalen: individueel, familiaal, landbouwbedrijf, gemeentelijk, provinciaal, Vlaams, Europees en globaal.

- Een aantal evoluties veroorzaken extra druk op landbouwbedrijven (bv. extreme weersomstandigheden, het dalende aantal landbouwers, veranderingen binnen het voedselsysteem...)
- Regelmatige confrontatie met crisissen die een grote impact hebben op de rentabiliteit en bedrijfsvoering (o.a. fipronil, Afrikaanse varkenspest, Covid-19, geopolitieke conflicten,...)

Deze specifieke context waarin land- en tuinbouwers opereren, gaf de aanleiding om een diepgaander onderzoek op te zetten rond welbevinden in de landbouwsector. Hiervoor werd in 2018-2019 een enquête afgenomen bij landbouwers (n=285) uit het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN), werden 24 diepte-interviews afgenomen en 9 focusgroepen georganiseerd met landbouw(st)ers uit alle sectoren uit heel Vlaanderen. Daaruit kwamen enkele belangrijke conclusies naar voren:⁵

- Het onderzoek komt uit op 7 voornaamste groepen van **stressfactoren**: 1/ regelgeving, 2/ financiële onzekerheden, 3/ beroepsrisico's, 4/ zwakke onderhandelingspositie, 5/ onzeker toekomstperspectief, 6/ prestatiedrang en waardering, 7/ veeleisend beroep.
- Deze stressfactoren zijn sterk verweven en beïnvloeden elkaar sterk. Wanneer men het welbevinden van landbouwers wil bevorderen, is het belangrijk om die interacties te begrijpen door de hele context van het landbouwbedrijf in kaart te brengen.
- **Barrières voor coping**: minder dan de helft van de landbouwers is geneigd hulp te zoeken bij problemen. Ze zijn eerder geneigd hulp te zoeken voor problemen op het bedrijf (41%) dan voor persoonlijke problemen (24%). Slechts 1 op 3 landbouwers vindt makkelijk de juiste hulp. Er zijn diverse barrières die de stap tot externe hulp- en informatiekanalen bemoeilijken: barrières op persoonlijk en gezinsniveau, barrières in de landbouwsector, maatschappelijke barrières.
- De stressfactoren en ontoereikende coping strategieën oefenen een **grote impact uit op het welbevinden**. Dit manifesteert zich op diverse en elkaar versterkende manieren: fysieke impact, mentale impact, impact op de work-life balans, financiële impact (zie onderstaande tabel).

⁵ Messely, L., C. Prové en A. Sanders, *Naar een geïntegreerde aanpak voor welbevinden in de Vlaamse land- en tuinbouw*, ILVO-nota 2020.01, 2020, https://ilvo.vlaanderen.be/uploads/documents/Nota_welbevinden_2020.pdf.

Tabel 1. Overzicht van de impact van stress op het welbevinden van de Vlaamse landbouw(st)ers

IMPACT BEDRIJF OP WELBEVINDEN	CIJFER ENQUÊTE	UIT ZICH IN O.A.:
● Fysieke impact	45% van de landbouw(st)ers geeft aan dat hun werk hen fysiek uitput	Ziekte, pijn, migraine, oververmoeidheid, uitputting
● Mentale impact	48% van de landbouw(st)ers geeft aan dat hun werk hen mentaal uitput	Stress, prikkelbaarheid, frustratie, boosheid, slapeloosheid, bezorgdheid, verlies van zelfvertrouwen, angst, schaamte, moedeloosheid, lusteloosheid, somberheid, burn-out, depressie, gedachten over zelfmoord, gevoelens van eenzaamheid, uitzichtloosheid, fatalisme, verlies van arbeidsvreugde, vergeetachtigheid, niet kunnen ontspannen, gevoel van tekortschieten
● Impact op work-life balans	42% van de landbouw(st)ers geeft aan dat hun werk een negatieve impact heeft op hun sociaal leven	Gebrek aan tijd en energie voor sociale activiteiten, met rust gelaten willen worden, gevoel van sociaal isolement, weinig contacten buiten de landbouwsector, verlies van bereidwilligheid en behulpzaamheid naar collega's toe, negatieve houding tegenover verenigingsleven, negatief benaderd worden door omgeving
	29% van de landbouw(st)ers geeft aan dat hun werk een negatieve impact heeft op hun gezin/familie	Weinig tijd voor gezin, afwezigheid bij belangrijke gezinsmomenten, geen tijd voor gezinsactiviteiten en -uitstappen, gezinsleden maken (ongewild) deel uit van bedrijf, buitenshuis werken (moeten) stopzetten, collegiale i.p.v. familiale omgang met gezinsleden, ongewenst samenleven met schoonfamilie
● Financiële impact	49% van de landbouw(st)ers is niet tevreden over hun inkomen	Laag tot geen inkomen, niet kunnen voorzien in basisbehoeften gezin (eten, kledij, vervoer etc.), materiële tekortkomingen, uitstellen van uitgaven, schulden, geen lening kunnen aangaan, genoodzaakt zijn buitenshuis te werken, geen of zeldzame vrijetijdsbestedingen

Bron: Messely, L., C. Prové en A. Sanders, *Naar een geïntegreerde aanpak voor welbevinden in de Vlaamse land- en tuinbouw*, ILVO-nota 2020.01, 2020, https://ilvo.vlaanderen.be/uploads/documents/Nota_welbevinden_2020.pdf.

1.5 Enquête naar welbevinden

Het actieplan welbevinden (cf. infra) stuurt aan op de opvolging van de evolutie van stress en welbevinden in de Vlaamse land- en tuinbouwsector via een structurele monitoring. Deze monitoring houdt een vinger aan de pols en heeft als bedoeling mee richting te geven aan lopende en nieuwe initiatieven van het actieplan. Het rapport *'Hoe gaat het met u?'* is tot stand gekomen op basis van een enquête in september 2023 bij de landbouwers van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN) en werd toegevoegd aan de halfjaarlijkse conjunctuurbevraging (zie 1.3). De responsgraad lag op 55% (n= 321).⁶

Enkele vaststellingen uit de enquête op het vlak van:

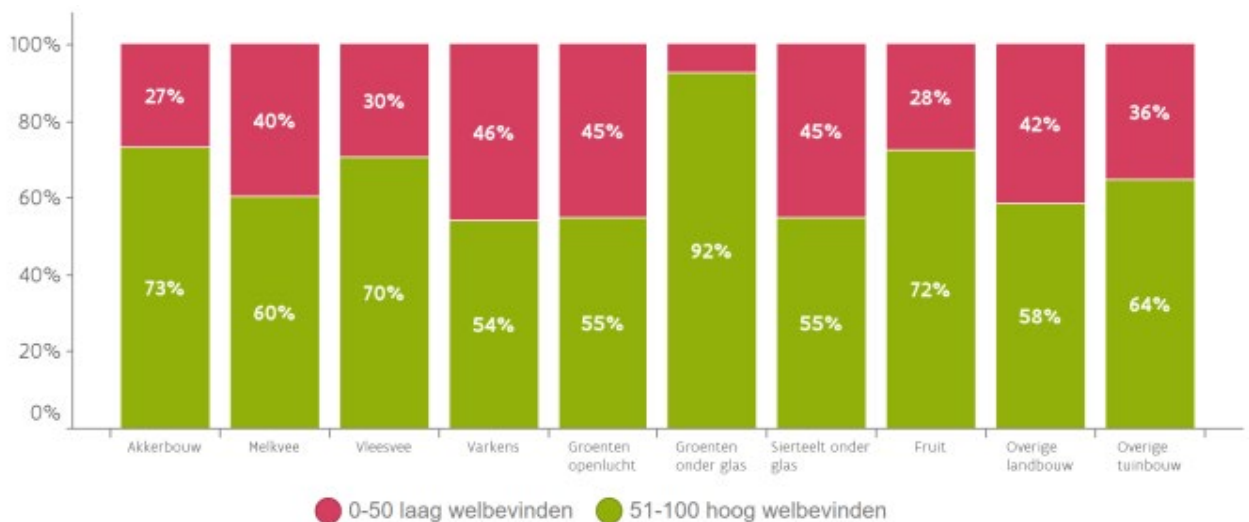
- Welbevinden

37% van de landbouwers heeft een score kleiner dan of gelijk aan 50 volgens de WHO-5-welbevindenvragenlijst. Scores, die kunnen variëren van 0 tot 100, van 50 of minder

⁶ Danckaert, S. en S. Lenders, *Hoe gaat het met u? Resultaten van de welbevinden-enquête bij land- en tuinbouwers*, Agentschap Landbouw en Zeevisserij, Brussel, 2024, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/63864>.

suggereert een (zeer) laag welbevinden en kan indicatief zijn voor ernstige depressieve symptomen. Deze landbouwers kunnen mogelijk gebaat zijn met professionele ondersteuning. In elke deelsector heeft de meerderheid van de bedrijfsleiders nog een hoog welbevinden, maar in de deelsectoren varkens, sierteelt, onder glas en groenten openlucht neigt de balans naar het kantelpunt 50-50.⁷

Figuur 3. WHO-5-welbevindenindex, cut-offscore 50

Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij, 2023.

De enquête leert ook dat 45% van de respondenten ongerust is over het inkomen van zijn bedrijf (met verschillen tussen de deelsectoren). Eveneens 45% voelt zich nooit of slechts soms rustig en ontspannen, 43% geeft aan zelden of nooit goed geluimd te zijn en 52% heeft meestal of altijd het gevoel enkel te leven om te werken.⁸

- Stress

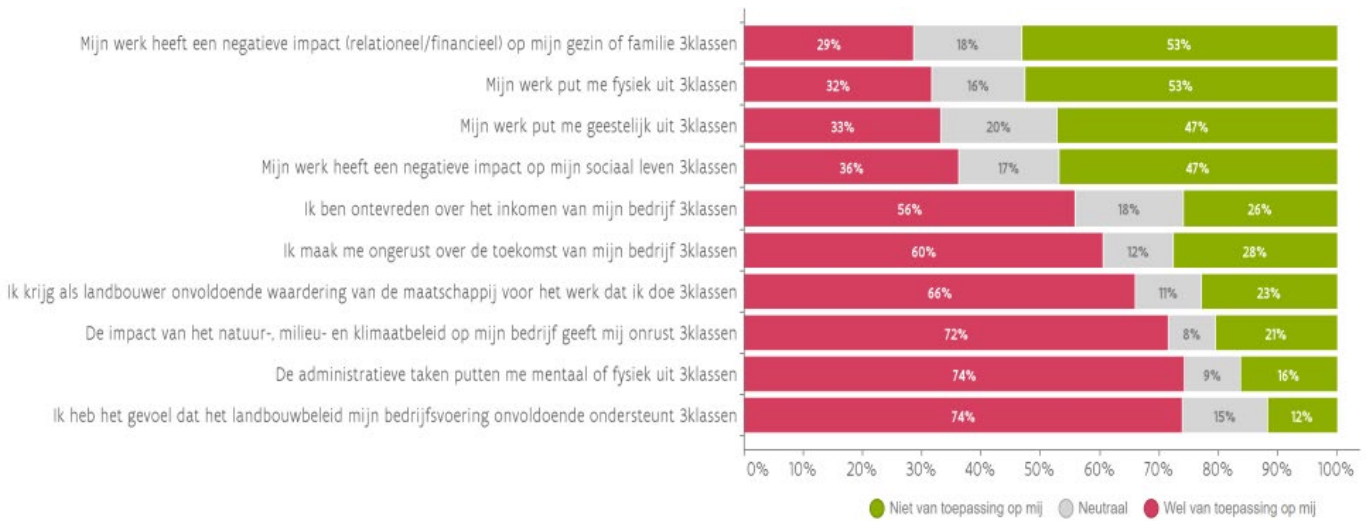
Bijna driekwart (74%) van de landbouwers uit de enquête vindt dat het landbouwbeleid zijn bedrijfsvoering onvoldoende ondersteunt en vindt dat de administratieve taken hem/haar fysiek en mentaal uitputten. De impact van het natuur-, milieu- en klimaatbeleid geeft ongeveer 72% van de landbouwers uit de enquête onrust. De deelsectoren in de veehouderij zijn hierover het meest negatief. Twee derde van de landbouwers vindt onvoldoende waardering terug vanuit de maatschappij. 56% is ontevreden over zijn inkomen. 60% maakt zich zorgen over de toekomst van zijn/haar bedrijf (met percentages rond 70% in de dierlijke sectoren).⁹

⁷ Ibidem, p. 9.

⁸ Ibidem, p. 11-12.

⁹ Ibidem, p.

Figuur 4. Stress bij landbouwers

Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij, 2023.

55% van de landbouwers uit de enquête wijzen naar de overheid: onzekerheid of veranderend overheidsbeleid of beperkingen van overheidswege wordt aangewezen als belangrijkste belemmering en daarmee als de voornaamste stressoorzaak. Het rapport geeft er de kanttekening bij dat de enquête werd afgenomen in de periode waar nog veel onduidelijkheid heerste over enkele dossiers (o.a. stikstof, lopende onderhandelingen over het mestactieprogramma, Ventilus...). Onzekerheid over het weer, administratieve lasten en complexiteit van de regelgeving volgen met respectievelijk 44%, 42% en 38% van de respondenten die deze factoren als stress-oorzaken lieten optekenen.¹⁰

De helft van de landbouwers heeft te maken met fysieke stressklachten. Ongeveer 1 op de 3 landbouwers heeft last van somberheid, prikkelbaarheid of een moeilijke privé-werkbalans. Ongeveer 1 op de 10 landbouwers heeft te maken met burn-out, depressie of angst- en paniekaanvallen. Ongeveer 5% stelt zelfmoordgedachten te hebben en 2% lijdt aan een alcohol- of middelenverslaving.¹¹ Internationaal onderzoek bevestigt ook dat landbouwers tot een beroepsgroep behoren met een hoger suïciderisico.¹² Volgens het Vlaams Expertisecentrum Suïcidepreventie ontbreken betrouwbare suïcidecijfers op

¹⁰ Ibidem, p. 16-17.

¹¹ Ibidem, p. 6.

¹² Gijzen, M. en Gwendolyn Portzky, *Epidemiologisch rapport 2022. De Vlaamse suïcidecijfers in een nationale en internationale context*, Vlaams Expertisecentrum Suïcidepreventie (VLESP), <https://www.vlesp.be/assets/pdf/epidemiologisch-rapport-2022-nl-103818.pdf>, p. 53.

beroepsniveau momenteel (waar de groep landbouwers expliciet wordt benoemd), waardoor vragen omtrent de nood aan acties niet altijd kan beantwoord worden.¹³

- Hulpzoekgedrag

32% van de respondenten is geneigd om hulp te zoeken bij problemen op het bedrijf. Wanneer het om persoonlijke problemen gaat, is 25% geneigd om hulp te zoeken en een stap naar hulp te zetten. 54% van de landbouwers uit de enquête weet bij persoonlijke problemen niet waar hij/zij de juiste hulp kan vinden. Bij bedrijfsproblemen ligt dit percentage lager (42% weet niet waar terecht).¹⁴

2. Acties tot ondersteuning van het welbevinden in de landbouwsector

2.1 Actieplan welbevinden

In mei 2022 werd de aftrap gegeven voor een actieplan welbevinden voor de land- en tuinbouw.¹⁵ Dit actieplan is het resultaat van een intensief participatief traject (getrokken door het Departement Landbouw en Visserij (nu Agentschap Landbouw en Zeevisserij) in samenwerking met ILVO, waarin zowel landbouw(st)ers, de Vlaamse overheid, de beroepsorganisaties als organisaties buiten de landbouwsector hebben deelgenomen (zie overzicht in bijlage). Het plan biedt een overzicht van een reeks strategieën en engagementen die erop gericht zijn het welzijn van de Vlaamse land- en tuinbouwers te verbeteren. Tijdens de voorbereiding van dit plan zijn zowel landbouwers als experts verschillende keren rond de tafel gebracht om input te leveren en te discussiëren. Hiermee was het de bedoeling om meteen verbindingen tussen organisaties te leggen en uitwisseling te stimuleren.

Het actieplan stelt een geïntegreerde aanpak om het welbevinden van de Vlaamse land- en tuinbouwers tot doel. Hierbij legt het plan de focus op 3 grote inhoudelijke sporen waar telkens een aantal strategieën bij geformuleerd worden (zie figuur): 1. barrières naar hulpverlening wegwerken, 2. de vaardigheden van individuele land- en tuinbouwers versterken, 3. de stressfactoren aanpakken.

¹³ Rotsaert, I. *et al.*, *Vlaams Actieplan Suicidepreventie II 2012-2020. Eindevaluatie*, Vlaams Expertisecentrum Suicidepreventie, <https://www.vlesp.be/assets/pdf/eindevaluatie-vas-ii-nl-104149.pdf>, p. 194, 219.

¹⁴ Danckaert, S. en S. Lenders, *Hoe gaat het met u? Resultaten van de welbevinden-enquête bij land- en tuinbouwers*, Agentschap Landbouw en Zeevisserij, Brussel, 2024, https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/63864_p_19.

¹⁵ *Actieplan welbevinden voor de Vlaamse land- en tuinbouw. Samen zorgen we voor de boer*, https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/attachments/actieplan_welbevinden_digi_0.pdf.

Het actieplan geeft zelf het belang aan om regelmatig interactie te hebben tussen de betrokken organisaties en overheden, opdat het plan zoveel mogelijk impact zou genereren. Het Vlaams Ruraal Netwerk neemt hierin een rol op om onder meer een jaarlijks event te organiseren.¹⁶ Er is geen specifiek budget gekoppeld aan dit actieplan. De financiering loopt vanuit de bestaande werkingsmiddelen van de verschillende initiatieven en engagementen die kaderen binnen het actieplan.¹⁷ Verschillende van deze initiatieven en engagementen zijn geselecteerd geweest vanuit een projectoproep en verkrijgen voor een bepaalde termijn projectfinanciering. Zo is er bijvoorbeeld vanuit de pijler 'innovatie' van de Europese Innovatie Partnerschappen (EIP-innovatie) het project 'Mentaal welbevinden begint op school' betoelaagd. Dit project wil jonge landbouwers vanop de schoolbanken tools aanreiken om om te kunnen gaan met moeilijkheden en problemen.¹⁸ Binnen het tweede spoor 'Individuele vaardigheden versterken' wordt ingezet op loopbaanbegeleiding en coaching, onder andere in samenwerking met VDAB (cf. loopbaanbegeleiding via loopbaancheques).¹⁹ VDAB zet specifiek in op begeleiding binnen de land- en tuinbouwsector.²⁰ Om zelfstandige loopbaanbegeleiders vertrouwd te maken met het reilen en zeilen van een landbouwbedrijf en op die manier begeleiding op maat aan te kunnen bieden aan landbouwers, voorziet VDAB in het kader van het actieplan een gepaste opleiding voor zulke coaches.²¹

¹⁶ Vlaams Ruraal Netwerk, *Welbevinden*, <https://www.vlaamsruraalnetwerk.be/welbevinden#:~:text=Het%20Vlaams%20Ruraal%20Netwerk%20neemt,buiten%20de%20landbouwsector%20hebben%20deelnemen>, website geraadpleegd op 22 april 2024.

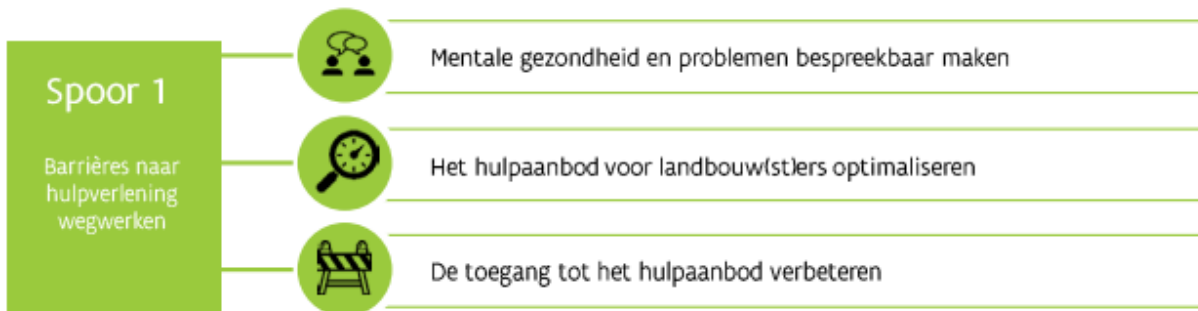
¹⁷ Toelichting Agentschap Landbouw en Zeevisserij aan de SALV, 26 april 2024.

¹⁸ Vlaams Ruraal Netwerk, *Europees partnerschap voor innovatie (EIP) – operationele groepen in het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid*, <https://www.vlaamsruraalnetwerk.be/themas/kennis-en-innovatie/goede-voorbeelden/artikels/europees-partnerschap-voor-innovatie-eip>, website geraadpleegd op 22 april 2024; Vlaams Ruraal Netwerk, *Mentaal welzijn op de landbouwschool*, <https://www.vlaamsruraalnetwerk.be/themas/kennis-en-innovatie/goede-voorbeelden/artikels/mentaal-welzijn-op-de-landbouwschool>, website geraadpleegd op 22 april 2024.

¹⁹ VDAB, *Alles over loopbaancheques*, <https://www.vdab.be/orienteren/loopbaanbegeleiding/alles-over-loopbaancheques>, website geraadpleegd op 22 april 2024.

²⁰ VDAB, *Begeleiding voor land- en tuinbouwers*, <https://www.vdab.be/orienteren/loopbaanbegeleiding/zoek-een-loopbaancentrum/land-en-tuinbouwers>, website geraadpleegd op 22 april 2024; VDAB, *Begeleiding land- en tuinbouw. Wat houdt de begeleiding in?*, <https://www.vdab.be/orienteren/loopbaanbegeleiding/zoek-een-loopbaancentrum/land-en-tuinbouw/wat>, website geraadpleegd op 22 april 2024.

²¹ Toelichting Agentschap Landbouw en Zeevisserij aan de SALV, 26 april 2024.

2.2 Federale initiatieven rond mentaal welzijn op het werk bij zelfstandigen

Op federaal niveau bestaat er geen specifiek actieplan rond welbevinden dat gericht is op de specifieke doelgroep van land- en tuinbouwers. Wel is een toenemende aandacht op te merken bij

voor mentaal welzijn op het werk bij zelfstandigen. Zo lanceerde de minister voor zelfstandigen in 2022 3 projecten gericht op de preventie van psychosociale risico's op het werk voor zelfstandigen en geleid door de sociale verzekeringsfondsen Acerta, UCM en Liantis:²²

1. Zelfstandige zonder stress – Acerta
 - Zelfstandigen konden via een zelfscan alarmerende risicofactoren bij zichzelf opsporen.
 - Workshops, persoonlijke coaching en online leermodules hielpen hen werken aan hun mentale gezondheid.
 - Intervisiemomenten brachten zelfstandigen samen om ervaringen te delen.
2. Icarus – j'entreprennds mon bien-être – UCM
 - Zelfstandigen werden gesensibiliseerd over het belang van mentaal welbevinden op het werk via conferenties, workshops en enquêtes.
 - Ze kregen preventiemaatregelen op maat om blootstelling aan risicofactoren te voorkomen.
 - De Evoluno-smartphone-app hielp zelfstandigen de aanwezigheid van risicofactoren te meten en tips te verkrijgen.
3. Samen sterker ondernemen – Liantis
 - Zelfstandigen werden gesensibiliseerd rond stressvolle sleutelmomenten in hun leven.
 - Een welzijnsbarometer peilde op een laagdrempelige manier hun mentale gezondheid en gaf specifiek advies.
 - Er werd geëxperimenteerd met groepscoachingsessies om de toegevoegde waarde van deze begeleiding te evalueren.

Deze projecten werden eind september 2023 geëvalueerd door het evaluatiecomité binnen de FOD Sociale zekerheid. De pilootprojecten hebben duidelijk aangetoond dat er nood is aan structureel beschikbare diensten voor mentaal welzijn. De resultaten uit deze proefprojecten vormen dan ook de basis voor een structureel beleid rond mentaal welzijn van zelfstandigen. Op federaal niveau werd vanaf 2024 budget vrijgemaakt op structurele basis om zelfstandigen te sensibiliseren en te ondersteunen in hun acties om hun mentaal welzijn op het werk te bevorderen. De sociale verzekeringsfondsen beschikken sinds 1 april 2024 over een jaarlijks budget van €4 miljoen om psychosociale risico's bij zelfstandigen te bestrijden (primaire en secundaire preventie). Hun beleid zal in de loop van de tijd verder worden verfijnd en misschien aangepast aan de verschillende doelgroepen van zelfstandigen.²³

²² FOD Sociale Zekerheid, *beter mentaal welzijn op het werk voor zelfstandigen*, <https://socialsecurity.belgium.be/nl/nieuws/beter-mentaal-welzijn-op-het-werk-voor-zelfstandigen-11-10-2023>, website geraadpleegd op 22 april 2024.

²³ Toelichting FOD Sociale Zekerheid, informatie overgemaakt aan SALV-secretariaat op 8 april 2024.

Advies

Principes voor een constructief en gedragen beleid

[1] Formuleer een duidelijke toekomstvisie voor de Vlaamse land- en tuinbouwsector vanuit de breed gedragen Visienota van de SALV als strategisch richtsnoer. Ga bij beleidsontwikkeling uit van de 10 SALV-principes voor een constructief en gedragen beleid. Gelet op de vaststelling dat onder andere regelgeving, financiële onzekerheden, een zwakke onderhandelingspositie in de agrovoedingsketen tot en met de retail en een onzeker toekomstperspectief belangrijke stressfactoren op land- en tuinbouwbedrijven vormen (cf. supra), kan het belang hiervan niet overschat worden. In zijn Visienota reikt de adviesraad principes voor een constructief beleid aan. Samenvattend komen deze principes neer op volgende kernpunten: (1) breed gedragen visie, (2) uitdagingen in hun samenhang met het bredere voedselsysteem en beschikbare milieugebruiksruimte benaderen, (3) structurele betrokkenheid van en overleg met alle belanghebbenden, (4) beleidscoherentie, (5) inclusief beleid, (6) maatregelen van boer tot bord en van bord tot boer, (7) correcte, wetenschappelijke onderbouwing, (8) innovatieversnelling, (9) kansen ontwikkelen op de meest geschikte ruimtelijke en bestuurlijke schaalniveaus, en (10) met doeltreffende, standvastige beleidskaders stabiliteit en bestaans- en rechtszekerheid creëren op de lange termijn.²⁴ Zorg vanuit deze principes voor heldere doelen en regels, zonder daar een overlast aan administratie en micro-management tegenover te plaatsen.

Weerbaarheidstoets en welzijnstoets bij (nieuw) beleid

[2] Onderwerp (nieuwe) beleidskaders aan een weerbaarheidstoets op sectorniveau en een welzijnstoets op niveau van het persoonlijk welbevinden. De urgentie rond de problematiek van welbevinden en mentaal welzijn in de land- en tuinbouwsector wordt bevestigd in onderzoeken, jaarverslagen en rapporten die diverse instanties opzetten (Stichting voor Innovatie & Arbeid, Boeren op een Kruispunt, Agentschap Landbouw en Zeevisserij, ILVO).²⁵ Deze monitoring en onderzoeksresultaten gaven het signaal dat acties nodig waren. Dit heeft op Vlaams niveau geresulteerd in de opmaak van het actieplan welbevinden.²⁶ Op federaal niveau lopen initiatieven die gericht zijn op mentaal welzijn bij zelfstandigen in het algemeen.²⁷ De onderzoeks- en monitoringrapporten van het ILVO en het Agentschap Landbouw en Zeevisserij en het eigenlijke actieplan welbevinden wijzen regelgeving duidelijk aan als één van de voornaamste stressfactoren: Bijna driekwart (74%) van de landbouwers uit de enquête vindt dat het landbouwbeleid zijn

²⁴ SALV, *Visienota. Een duurzame toekomst voor landbouw in Vlaanderen: van uitdagingen naar kansen*, Brussel, 2022, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20221222_Visienota_2023.pdf, p. 21.

²⁵ Cf. luik 'Situering' in voorliggend advies: '1. Welbevinden in de landbouwsector in kaart gebracht'.

²⁶ Cf. luik 'Situering' in voorliggend advies: '2.1 Actieplan welbevinden'.

²⁷ Cf. luik 'Situering' in voorliggend advies: '2.2 Federale initiatieven rond mentaal welzijn op het werk bij zelfstandigen'.

bedrijfsvoering onvoldoende ondersteunt en vindt dat de administratieve taken hem/haar fysiek en mentaal uitputten. De impact van het natuur-, milieu- en klimaatbeleid geeft ongeveer 72% van de landbouwers uit de enquête onrust.²⁸ Om dit te keren, zouden beleidsvoorstellen op zijn minst gepaard moeten gaan met gedegen socio-economische *impact assessments* als cruciaal deel van een bredere weerbaarheidstoets op sectorniveau, die toetst op een integrale, simultane aanpak van de verschillende uitdagingen, een zogenaamde landbouwtoets. De SALV-visienota stelt een vierledige beschouwing voor om kansen in beleidsvisie, -maatregelen en -instrumenten in te schatten en te evalueren: (1) de socio-economische effecten, (2) impact op het milieu, natuur en klimaat rekening houdend met de grenzen van de milieugebruiksruimte, (3) de implicaties op het vlak van bestuur (governance) en begroting en (4) verwachtingen en effecten op het niveau van het voedselsysteem. Deze vierledige beschouwing moet ervoor zorgen dat toekomstgerichte verdienmodellen gestimuleerd worden, en lock-ins vermeden.²⁹ De doorwerking van beleidskaders op het persoonlijk welbevinden zou met een welzijnstoets in kaart moeten worden gebracht. Samen met de Minaraad pleitte de SALV er reeds voor om het strategisch GLB-plan en de uitvoering ervan te onderwerpen aan een welzijnstoetsing.³⁰

Beleidsactie die inherente kwetsbaarheden wegneemt

[3] Werk via een actiever en breder socio-economisch beleid rond landbouw inherente kwetsbaarheden van de land- en tuinbouwsector weg. Zo kan het beleid ingrijpen op stressfactoren op het niveau van persoonlijk welbevinden en de hefboom voor de verdere verduurzaming van het voedselsysteem versterken. Acties en initiatieven die weerbaarheids- en veerkrachtopbouw in de land- en tuinbouwsector bevorderen, zijn noodzakelijk maar ontdoen het beleid niet van de taak om inherente kwetsbaarheden van de land- en tuinbouwsector, die aan het in-dijkvermogen van de individuele land- en tuinbouwer ontsnappen, in kaart te brengen en via beleid te verhelpen. Land- en tuinbouwbedrijven kunnen dan wel hun veerkracht en weerbaarheid trachten te verhogen, maar blijvend geconfronteerd worden met inherente kwetsbaarheden (bv. internationale prijsvorming en de spelregels van het handelsbeleid, onevenwichtige marktrelaties doorheen de agrovoedingsketen). Zo kunnen weerbaarheids- en duurzaamheidsinspanningen door de land- en tuinbouwsector teniet gedaan worden door het voortbestaan van inherente kwetsbaarheden. Deze inherente kwetsbaarheden vormen op hun beurt dan weer belangrijke stressfactoren voor de individuele land- en tuinbouwers (zoals het onderzoek van ILVO heeft aangetoond).³¹ De SALV bracht in juni 2023 een reeks beleidsaanbevelingen uit om de socio-economische uitdagingen in de land- en tuinbouwsector aan te pakken via een actiever en breder socio-economisch beleid rond landbouw. *'Beleidsmaatregelen voor een actiever en breder socio-economisch beleid rond landbouw [zijn] noodzakelijk [...] voor de verdere verduurzaming van*

²⁸ Cf. Luik 'Situering' in voorliggend advies: '1. Welbevinden in de landbouwsector in kaart gebracht'.

²⁹ SALV, *Visienota. Een duurzame toekomst voor landbouw in Vlaanderen: van uitdagingen naar kansen*, Brussel, 2022, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20221222_Visienota_2023.pdf, p. 6.

³⁰ SALV en Minaraad, *Advies. Strategisch GLB-plan 2023-2027*, Brussel, 2022, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV-MINA_20220318_ADV_StrategischGLBPlan.pdf, p. 51.

³¹ Cf. Luik 'Situering' in voorliggend advies: '1.4 ILVO-onderzoek naar welbevinden: naar een geïntegreerde aanpak'.

voedselproductie en voor elk landbouwverdienmodel.³² Dit advies richtte zich op de noodzaak aan een actiever en breder een socio-economisch beleid rond landbouw, niet alleen via maatregelen voor eerlijkere prijsvorming doorheen de agrovoedingsketen, maar ook voor een faire vergoeding van maatschappelijke diensten (waaronder de versterking van ecosysteemdiensten) die ook helpen om de weerbaarheid van het landbouwsysteem te verhogen. De SALV volgt de eerste beleidsstappen die in dit verband gezet worden verder op en wenst hierbij verder betrokken te worden.³³

Opbouw van autonomie, veerkracht en weerbaarheid ondersteunen

[4] Waarborg voldoende mate van autonomie van de landbouwer ten aanzien van toegang tot hulpbronnen voor het productieproces en in de keten. Het is belangrijk dat het beleid voldoende waarborgen inbouwt inzake de autonomie van de landbouwer ten aanzien van bepaalde hulpbronnen voor landbouw- en voedselproductie vb. toegang tot zaadgoed met recht op vrije uitwisseling van zaden – onder meer *farmer's privilege* –, autonome veevoederproductie en toegang tot meststoffen en gewasbescherming, en gegarandeerde toegang tot grond en water, ...) en in de keten. Een diversiteit aan keuze-opties voor de landbouwer met betrekking tot de uitwisseling van zaden, (autonome) voederproductie, toegang tot meststoffen en gewasbescherming vormen belangrijke aandachtspunten. Toegang tot onafhankelijke advisering in verband met de toepassingen van deze hulpbronnen draagt eveneens bij tot het waarborgen van de autonomie van de landbouwer. Het faciliteren van een hogere mate van onafhankelijkheid en autonomie van land- en tuinbouwers kan volgens de SALV bijdragen aan een beleidskader dat helpt om de veerkracht en weerbaarheid van landbouwers te verhogen, zeker in tijden van klimaatverandering. Overigens verdient de grilligheid in de weersomstandigheden als gevolg van de 'klimaatverandering' meer aandacht in de welbevindenmonitoring.

[5] Ondersteun en faciliteer de opbouw van veerkracht en weerbaarheid bij land- en tuinbouwers op het vlak van persoonlijk welbevinden. Aan de basis van de landbouwproductie en voedselvoorziening ligt weerbaarheid en veerkracht. Niet alleen op macroniveau (als resultaat van landbouweconomische systeemkeuzes) en op bedrijfsniveau (als gevolg van performante verdienmodellen), maar ook op persoonlijk en menselijk vlak (met consequenties naar welzijn en welbevinden van de individuele landbouw(st)ers. De SALV benadrukt weliswaar de prioriteit om (nieuwe) beleidskaders te voorzien van een weerbaarheids- en welzijnstoets en om inherente kwetsbaarheden van de primaire sectoren weg te nemen (i.e. preventief beleid om

³² SALV, *Advies. Beleidsaanbevelingen voor een actiever en breder socio-economisch beleid rond landbouw*, Brussel, 2023, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20230602_ADV_Actiever_Landbouweconomisch_Beleid.pdf.

³³ Cf. VILT, "Maatregelen goedgekeurd die landbouwers wapenen in strijd voor eerlijke prijzen", https://vilt.be/nl/nieuws/maatregelen-goedgekeurd-die-landbouwers-wapenen-in-strijd-voor-eerlijke-prijzen?utm_medium=email&utm_campaign=Dierenwelzijn+in+de+grondwet+Geen+stikstof+bis+maar+zal+rol+spelen+in+vergunningprocedures++Maatregelen+goedgekeurd+die+landbouwers+wapenen+in+strijd+voor+eerlijke+prijzen&utm_content=Dierenwelzijn+in+de+grondwet+Geen+stikstof+bis+maar+zal+rol+spelen+in+vergunningprocedures++Maatregelen+goedgekeurd+die+landbouwers+wapenen+in+strijd+voor+eerlijke+prijzen+CID_38319de4a5a8bb453fad90a6ddf197c1&utm_source=nieuwsbrieven+Vilt&utm_term=Lees+meer, website geraadpleegd op 22 mei 2024.

stressfactoren te voorkomen). De adviesraad onderkent daarnaast ook het belang van acties ter ondersteuning van veerkracht en weerbaarheid op het vlak van welbevinden (i.e. curatief beleid om stressfactoren te remediëren).³⁴ Gelet op de actueel en urgent blijvende problemen op het vlak van persoonlijk welbevinden en mentaal welzijn vraagt de adviesraad om de **bestaande acties tot ondersteuning van welbevinden, veerkracht en weerbaarheid in de landbouwsector verder te zetten en te blijven faciliteren.**

In aanvulling hierop formuleert de SALV enkele aanbevelingen om het beleid rond veerkracht en weerbaarheid op het vlak van persoonlijk welbevinden eveneens verder te versterken.

Innovatie, begeleiding, onderwijs en vorming

[6] Blijf inzetten op innovatie, onderwijs en vorming om de ontwikkeling van weerbaarheid en veerkracht op persoonlijk niveau en op bedrijfsniveau te ondersteunen. Heb daarin bijzondere aandacht voor jonge boeren. Neem vorming inzake mentaal welzijn structureel op in het leerplan voor het land- en tuinbouwonderwijs. Een inclusief en doeltreffend innovatiebeleid, een gemoderniseerd onderwijs- en vormingenlandschap en toegang tot en aanbod van onafhankelijke begeleiding en advisering zijn belangrijke beleidssleutels om weerbaarheid op bedrijfsniveau en veerkracht op persoonlijk niveau te ontwikkelen.³⁵ Zo is het belangrijk dat de landbouwer een goed inzicht heeft in de eigen bedrijfseconomische situatie (kostprijs, cashflow en kasplanning, financiële bedrijfsgezondheid) en toekomstbestendigheid en is het een meerwaarde dat de individuele landbouwer kan vergelijken met collega's in binnen- en buitenland. Sectororganisaties en producentenorganisaties spelen een belangrijke rol in het mogelijk maken van zulke benchmarking.³⁶ Naast bedrijfseconomisch inzicht is het ook van belang om inzake veerkracht op persoonlijk niveau bewustwording te vergroten rondom persoonlijke kwaliteiten, valkuilen en kwetsbaarheden, de persoonlijke impact van de familiale/generationele bedrijfscontext, persoonlijke triggers van spanning,...

[7] Verlaag drempels voor land- en tuinbouwers om hulp te zoeken en de stap tot begeleiding te zetten. De recente enquête van het Agentschap Landbouw en Zeevisserij rond welbevinden toont aan dat de stap tot hulp zoeken en tot gepaste begeleiding komen nog vaak een drempel betekent voor veel landbouwers. Een verdere verbetering van de geïntegreerde aanpak die het actieplan welbevinden voorstaat (cf. infra: aanbevelingen rond onderlinge afstemming van initiatieven en acties en rond garantie op continuïteit), kan volgens de adviesraad zorgen

³⁴ SALV, *Visienota. Een duurzame toekomst voor landbouw in Vlaanderen: van uitdagingen naar kansen*, Brussel, 2022, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20221222_Visienota_2023.pdf.

³⁵ Dit werd reeds benadrukt in SALV, *Advies. Beleidsaanbevelingen voor een actiever en breder socio-economisch beleid rond landbouw*, Brussel, 2023, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20230602_ADV_Actiever_Landbouweconomisch_Beleid.pdf, p. 23.

³⁶ Ibidem.

voor vlotter hulpzoekgedrag, een betere toeleiding naar geschikte vormen van begeleiding³⁷ en een aanbod van hulpverleners die voldoende affiniteit hebben met de land- en tuinbouwers.

[8] Sensibiliseer land- en tuinbouwers samen met de sectororganisaties rond de mogelijkheden die loopbaanbegeleiding biedt. VDAB heeft recent ingezet op loopbaanbegeleiding die toegespitst is op de landbouwsector (het succes was hiervan echter beperkt). Loopbaanbegeleiders die vertrouwd zijn met het reilen en zeilen van een landbouwbedrijf en met de nauwe band tussen landbouwbedrijf en gezinsleven, kunnen de betrokken landbouwers begeleiding op maat aanbieden of hen doorverwijzen naar geschikte, gespecialiseerde hulp of begeleiding. Een bredere kenbaarheid van en vertrouwdheid met het concept loopbaanbegeleiding kan de toegang tot deze hulpvorm vergemakkelijken.

[9] Stel de ondersteuning voor loopbaanbegeleiding ook open voor jonge boeren. Loopbaancheques van de VDAB worden gefinancierd door de Vlaamse overheid en zorgen voor een financieel toegankelijker loopbaanbegeleiding.³⁸ Eén van de voorwaarden is echter dat je over je hele loopbaan minstens 7 jaar werkervaring moet kunnen aantonen. Gelet op de omvang en urgentie van de problemen rond welbevinden in de land- en tuinbouwsector vraagt de SALV dat de belangrijke doelgroep van jonge land- en tuinbouwers met minder dan 7 jaar werkervaring ook toegang kunnen hebben tot loopbaancheques. Inhoudelijk kan hier bovendien een discrepantie worden opgemerkt met het strategisch GLB-plan die onder meer via aanvullende inkomenssteun net wel extra aandacht schenkt aan de financieel precairere situatie van jonge boeren tijdens de eerste 5 jaar (na aanvraag) van hun loopbaan.

Onderlinge afstemming van initiatieven en acties

[10] Stem de verschillende initiatieven en acties rond monitoring en de eigenlijke ondersteuning van persoonlijk welbevinden in de land- en tuinbouwsector beter op elkaar af. De situering in dit advies toont aan dat er vele acties en initiatieven lopen, zowel op het vlak van monitoring van het welbevinden als op het vlak van concrete acties tot verbetering van het welbevinden in de land- en tuinbouwsector. Dit is op zich al een uiting van het feit dat zowel het beleid als de sector zelf persoonlijk welbevinden en mentaal welzijn een zeer belangrijk thema achten. Het nadeel is echter dat er onvoldoende afstemming en coördinatie bestaat tussen deze waaier aan acties en initiatieven op diverse beleidsniveaus, waardoor verantwoordelijken van bepaalde initiatieven en acties vaak niet van de andere initiatieven en acties afweten. ILVO bracht reeds de nood aan een geïntegreerde benadering rond welbevinden onder de aandacht. Het bundelen van diverse acties tot ondersteuning van welbevinden onder het actieplan welbevinden is reeds een belangrijke stap geweest voor zulke geïntegreerde benadering. De SALV ziet echter mogelijkheden om die geïntegreerde aanpak verder te verbeteren, zowel met betrekking tot monitoring als tot de implementatie van concrete acties. Initiatieven en acties rond monitoring zouden beter op elkaar kunnen inwerken en zo voortbouwen op elkaars resultaten (bv. dubbelstellingen

³⁷ Zie bv. Agrokompas.be.

³⁸ VDAB, *Alles over loopbaancheques*, <https://www.vdab.be/orienteren/loopbaanbegeleiding/alles-over-loopbaancheques>, website geraadpleegd op 22 april 2024.

vermijden, taakverdeling van algemene dan wel toegespitste monitoring, ...). Beleidscoherentie tussen het federale en gewestelijke overheidsniveau kan het mogelijk maken dat er een uitwisseling en eventuele samenwerking tot stand komt tussen verschillende acties tot ondersteuning van welbevinden. Naast een inhoudelijke meerwaarde zou dit ook kunnen leiden tot een efficiëntere inzet van (overheids)middelen.

[11] Creëer een helder dashboardoverzicht van de verschillende initiatieven en acties rond monitoring en de eigenlijke ondersteuning van persoonlijk welbevinden in de land- en tuinbouwsector. Zulk overzicht moet het voor de betrokken onderzoekers, ambtenaren, sociale dienstverleners, beroepsorganisaties,... duidelijk maken welke initiatieven en acties zich op welke overheidsniveaus voltrekken en waar uitwisseling en samenwerking tot stand kan komen. Hierbij moet op de 3 hoger vermelde sporen ingezet worden. Het kan wenselijk zijn om hiervoor een coördinerende overheidsdienst aan te duiden, bij wijze van spreken een ombudsman voor de land- en tuinbouwers.

Welbevinden in de visserijsector?

[12] Breng ook het persoonlijk welbevinden van reders in de zeevisserij in kaart. Minder aandacht gaat momenteel uit naar monitoring op het vlak van welbevinden binnen de visserijsector, hoewel onzekerheden over toegang tot ruimte om te vissen en de controledruk op de naleving van regelgeving ook in deze sector belangrijke stressfactoren vormen.³⁹ Een eerste beleidsstap zou de opstart van een gedegen monitoring kunnen inhouden (naar analogie met de stappen die binnen de land- en tuinbouwsector gezet zijn).

Welbevinden bij werknemers in de primaire sectoren

[13] Verbeter de monitoring van het persoonlijk welbevinden bij werknemers in de primaire sectoren. Naast de zelfstandige bedrijfsleiders in de land- en tuinbouw en de zeevisserij, zijn er in de primaire sectoren heel wat werknemers tewerkgesteld (denk aan het 45.000-tal jaarlijks ingezette seizoenarbeiders⁴⁰, permanente werkkrachten op land- en tuinbouwbedrijven, bemanningsleden van vissersvaartuigen,...). Momenteel hebben we amper zicht op het persoonlijk welbevinden van werknemers in de primaire sectoren. De werkbaarheidsmonitor had in zijn recente enquête slechts 48 respondenten (werknemers) uit de primaire sector. Over een periode van 10 jaar betreft het 486 respondenten.⁴¹ De monitoring rond persoonlijk welbevinden bij werknemers in de land-, tuinbouw- en zeevisserijsector zou volgens de adviesraad met andere

³⁹ Bespreking binnen de Technische Werkcommissie Visserij van de SALV. Zie ook de prioriteitennota visserij 2024-2029 die pleit voor ruimte om te vissen en voor maatwerk: SALV, *Advies. Prioriteitennota visserij 2024-2029*, Brussel, 2024, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20240131_ADV_Prioriteitennota_Visserij_20242029.pdf.

⁴⁰ Zie bv. VILT, *Aantal seizoenarbeiders van buiten Europa in stijgende lijn*, 21 september 2022, <https://vilt.be/nl/nieuws/aantal-seizoenarbeiders-van-buiten-europa-in-stijgende-lijn>.

⁴¹ Informatie vanuit Stichting Innovatie & Arbeid, 24 april 2024.

woorden gericht op deze doelgroep georganiseerd moeten kunnen worden als aanvulling op de bredere werkbaarheidsmonitoring.

Garantie op continuïteit?

[14] Bouw financiële waarborgen in die de continuïteit van de beleidswerking rond welbevinden garanderen. De adviesraad wijst erop dat het gebrek aan een specifiek budget voor het actieplan welbevinden zelf onvoldoende waarborg biedt voor de continuïteit ervan. Een door-dachte mix van projectfinanciering en structurele ondersteuning moet een verankering van de beleidswerking rond welbevinden bieden op de langere termijn, gebaseerd op de (verbeterde) welbevindenmonitoring. De uitbreiding van het takenpakket van Boeren op een Kruispunt als centraal en laagdrempelig aanspreekpunt (met een werking rond zowel preventie, begeleiding als remediëring) vergt in het bijzonder garantie op continuïteit in zijn werking. Daartoe dient de beleidswerking rond welbevinden de nodige financiële waarborgen aan te reiken.

Bibliografie

- Actieplan welbevinden voor de Vlaamse land- en tuinbouw. Samen zorgen we voor de boer, https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/attachments/actieplan_welbevinden_digi_0.pdf.
- Danckaert, S. en S. Lenders, *Hoe gaat het met u? Resultaten van de welbevinden-enquête bij land- en tuinbouwers*, Agentschap Landbouw en Zeevisserij, Brussel, 2024, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/63864>.
- Delveaux T. & Lenders S., *De Vlaamse landbouwconjunctuurindex voorjaar 2023*, Departement Landbouw en Visserij, Brussel, 2023, <https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/55079>.
- FOD Sociale Zekerheid, *beter mentaal welzijn op het werk voor zelfstandigen*, <https://socialsecurity.belgium.be/nl/nieuws/beter-mentaal-welzijn-op-het-werk-voor-zelfstandigen-11-10-2023>, website geraadpleegd op 22 april 2024.
- Gijzen, M. en Gwendolyn Portzky, *Epidemiologisch rapport 2022. De Vlaamse suïcidecijfers in een nationale en internationale context*, Vlaams Expertisecentrum Suïcidepreventie (VLESP), <https://www.vlesp.be/assets/pdf/epidemiologisch-rapport-2022-nl-103818.pdf>.
- Messely, L., C. Prové en A. Sanders, *Naar een geïntegreerde aanpak voor welbevinden in de Vlaamse land- en tuinbouw*, ILVO-nota 2020.01, 2020, https://ilvo.vlaanderen.be/uploads/documents/Nota_welbevinden_2020.pdf.
- Rotsaert, I. et al., *Vlaams Actieplan Suïcidepreventie II 2012-2020. Eindevaluatie*, Vlaams Expertisecentrum Suïcidepreventie, <https://www.vlesp.be/assets/pdf/eindevaluatie-vas-ii-nl-104149.pdf>.
- SALV, *Advies. Beleidsaanbevelingen voor een actiever en breder socio-economisch beleid rond landbouw*, Brussel, 2023, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20230602_ADV_Actiever_Landbouweconomisch_Beleid.pdf.
- SALV, *Visienota. Een duurzame toekomst voor landbouw in Vlaanderen: van uitdagingen naar kansen*, Brussel, 2022, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20221222_Visienota_2023.pdf.
- SALV en Minaraad, *Advies. Strategisch GLB-plan 2023-2027*, Brussel, 2022, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV-MINA_20220318_ADV_StrategischGLBPlan.pdf.
- SALV, *Advies. Prioriteitennota visserij 2024-2029*, Brussel, 2024, https://www.salv.be/sites/default/files/documenten/SALV_20240131_ADV_Prioriteitennota_Visserij_20242029.pdf.
- Stichting Innovatie en Arbeid, *Hoe werkbaar is je job? Resultaten werkbaarheidsmeting ZO 2023*, <https://www.serv.be/stichting/publicatie/hoe-werkbaar-je-job-resultaten-werkbaarheidsmeting-zo-2023>, website geraadpleegd op 16 april 2024.
- VDAB, *Alles over loopbaancheques*, <https://www.vdab.be/orienteren/loopbaanbegeleiding/alles-over-loopbaancheques>, website geraadpleegd op 22 april 2024.
- VDAB, *Begeleiding land- en tuinbouw. Wat houdt de begeleiding in?*, <https://www.vdab.be/orienteren/loopbaanbegeleiding/zoek-eeen-loopbaancentrum/land-en-tuinbouw/wat>, website geraadpleegd op 22 april 2024.
- VDAB, *Begeleiding voor land- en tuinbouwers*, <https://www.vdab.be/orienteren/loopbaanbegeleiding/zoek-eeen-loopbaancentrum/land-en-tuinbouwers>, website geraadpleegd op 22 april 2024.
- VILT, *Aantal seizoenarbeiders van buiten Europa in stijgende lijn*, 21 september 2022, <https://vilt.be/nl/nieuws/aantal-seizoenarbeiders-van-buiten-europa-in-stijgende-lijn>.
- VILT, "Maatregelen goedgekeurd die landbouwers wapenen in strijd voor eerlijke prijzen", https://vilt.be/nl/nieuws/maatregelen-goedgekeurd-die-landbouwers-wapenen-in-strijd-voor-eerlijke-prijzen?utm_medium=email&utm_campaign=Dierenwelzijn+in+de+grondwet+Geen+stikstof+bis+maar+zal+rol+spelen+in+vergunningprocedures++Maatregelen+goedgekeurd+die+landbouwers+wapenen+in+strijd+voor+eerlijke+prijzen&utm_content=Dierenwelzijn+in+de+grondwet+Geen+stikstof+bis+maar+zal+rol+spelen+in+vergunningprocedures++Maatregelen+goedgekeurd+die+landbouwers+wapenen+in+strijd+voor+eerlijke+prijzen+CID_38319de4a5a8bb453fad90a6ddf197c1&utm_source=nieuwsbrieven+Vilt&utm_term=Lees+meer, website geraadpleegd op 22 mei 2024.
- Vlaams Ruraal Netwerk, *Europees partnerschap voor innovatie (EIP) – operationele groepen in het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid*, <https://www.vlaamsruraalnetwerk.be/themas/kennis-en-innovatie/goede-voorbeelden/artikels/europees-partnerschap-voor-innovatie-eip>, website geraadpleegd op 22 april 2024.
- Vlaams Ruraal Netwerk, *Mentaal welzijn op de landbouwschool*, <https://www.vlaamsruraalnetwerk.be/themas/kennis-en-innovatie/goede-voorbeelden/artikels/mentaal-welzijn-op-de-landbouwschool>, website geraadpleegd op 22 april 2024.

Vlaams Ruraal Netwerk, *Welbevinden*, <https://www.vlaamsruraalnetwerk.be/welbevinden#:~:text=Het%20Vlaams%20Ruraal%20Netwerk%20neemt,buiten%20de%20landbouwsector%20hebben%20deelgenomen.>, website geraadpleegd op 22 april 2024.

Werkbaar Werk, *Feiten en cijfers over werkbaar werk*, <https://www.werkbaarwerk.be/werkbaarwerk/feiten-en-cijfers-over-werkbaar-werk>, website geraadpleegd op 16 april 2024.

Lijst met figuren en tabellen

Figuren

Figuur 1. Aanmeldingen bij Boeren op een Kruispunt	7
Figuur 2. Evolutie van de Vlaamse landbouwconjunctuurindex, 2013-2023.....	9
Figuur 3. WHO-5-welbevindenindex, cut-offscore 50	12
Figuur 4. Stress bij landbouwers	13

Tabellen

Tabel 1. Overzicht van de impact van stress op het welbevinden van de Vlaamse landbouw(st)ers	11
---	----

Bijlagen

Lijst betrokken stakeholders gedurende het traject tot het actieplan welbevinden voor de land- en tuinbouw⁴²

Leden stuurgroep: Kabinet minister Crevits • Departement Landbouw en Visserij • Instituut voor landbouw-, visserij- en voedingsonderzoek (ILVO) • Boerenbond • Ferm • Groene Kring • Algemeen Boerensyndicaat (ABS) • Algemeen Boerensyndicaat voor plattelandsvrouwen (VABS) • Boeren op een Kruispunt (Boek)

Zorg en welzijn: Blenders • Geïntegreerd Breed Onthaal Westhoek • Geïntegreerd Breed Onthaal Noorderkempen • Vlaams instituut voor gezond leven (VIGL) • Netwerk tegen armoede • Vlaams instituut voor de eerste lijn (VIVEL) • Centra voor algemeen welzijnswerk (CAW's) • Vereniging van Vlaamse steden en gemeenten (VVSG) • Steunpunt mens en samenleving (SAM vzw) • Christelijke mutualiteit • Liberale mutualiteit • Socialistische mutualiteit • Dienst maatschappelijk werk mutualiteit • Vlaams Expertisecentrum Suïcidepreventie (VLESP) • Centrum ter preventie van zelfdoding (CPZ) • Centra geestelijke gezondheidszorg (Cggs) • Eerstelijnszones • Openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn (Ocmws) • Lokaal gezondheidsoverleg Midden West-Vlaanderen (Logo) • Dyzo • Christel Van Raaij - communicatie, coaching en projectleiding • Tele-onthaal • Domus Medica • Vlaams Apothekers Netwerk • Rode Kruis Vlaanderen • PreventAgri • Welzijnscoördinator Westhoek • Vzw Psyche • Netwerk geestelijke gezondheid Noordwest-Vlaanderen • Psychiatrisch expertisecentrum • Werkers • Ondo vzw

Vorming: Katholieke onderwijskoepel • Go! Onderwijskoepel • Centra voor leerlingenbegeleiding (Clbs) • Nationaal agrarisch centrum (NAC) • AgroCampus • PCLT • Landwijzer • Odisee hogeschool

Landbouw / erfbetreders / praktijkcentra: Land- en tuinbouw(st)ers • Jong Algemeen Boerensyndicaat (JABS) • CSA-netwerk • Bioforum • VAC • Kenniscentrum Bedrijfsopvolging (KCBO) • Boerenbond innoveert • MILK BE • Verenigde dierenartsen (VeDa) • Belgian Feed Association (BFA) • FEGRA • SBB • LIBA • Dierengezondheidszorg Vlaanderen (DGZ) • Melkcontrolecentrum Vlaanderen (MCC) • VIVEE (samenwerking DGZ en MCC) • KBC • ING • CRELAN • BNP Paribas Fortis • Vlaamse praktijkcentra Plant

Overheid: Departement Welzijn, volksgezondheid en gezin • Departement Onderwijs en vorming • Provincie Antwerpen • Provincie Limburg • Provincie Oost-Vlaanderen • Provincie Vlaams-Brabant • Provincie West-Vlaanderen • Agentschap Zorg en Gezondheid • VDAB

⁴² Actieplan welbevinden voor de Vlaamse land- en tuinbouw. Samen zorgen we voor de boer, https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/attachments/actieplan_welbevinden_digi_0.pdf, p. 16.